

nebeviyye teştemilü 'ale't-tib, Kün-nâş tıbbî, İhtişârü Şerhi Câlînûs li-Kitâbî'l-Fuşûl li-İbukrât, Tevkî'ât ve mü-râselât (İbn Ebû Usaybia, s. 371). Bunlardan başka *Fihrisü mahtûâtî't-tıbbî'l-İslâmî*'de İbnü't-Tilmîz'e nisbet edilen, fakat klasik kaynaklarda adlarına rastlanmayan yedi eserin daha tanıtımı yapılmaktadır (s. 26-28).

BİBLİYOGRAFYA :

Beyhakî, *Tetimme*, s. 141-142; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XIX, 276-282; İbnü'l-Kiftî, *İhtibârü'l-ulemâ'*, s. 222-224; İbn Ebû Usaybia, *Üyûnû'l-enbâ'*, s. 349-371; İbn Hallikân, *Ve-feyât*, VI, 69-77; İbnü'l-İbrî, *Târîhu muhtaşari'd-düvel* (nşr. Antûn Sâlihânî), Beyrut 1890, s. 209-210, 239; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Me-sâlik*, IX, 238-243; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XII, 250; Brockelmann, *GAL*, I, 642; *Suppl.*, I, 891; Sarton, *Introduction*, II, 234; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 306-307; Sami Hamarneh, "İbn al-Tilmîdh", *DSB*, XIII, 415-416; Şeşen, *Fihrisü mahtûâtî't-tıbbî'l-İslâmî*, s. 26-28; Kemâl es-Sâmerrâî, *Muhtaşaru târîhi't-tıbbî'l-'Arabî*, Bağdad 1404/1984, I, 587-590; a.mlf., "İbnü't-Tilmîz", *Meusû'atü'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 202-203; Râcî Abbas et-Tikrîti, *İbnü't-Tilmîz eş-Şaydalâ-nî ve kıyemühü'l-ahlâkiyye*, Bağdad 1986, s. 31; C. Avvâd, *Hazâ'inü'l-kütûbi'l-kadime fi'l-'Irâk*, Beyrut 1406/1986, s. 250-252; Albert Z. Iskandar, "An Autograph of Ibn al-Tilmîdh's Marginal Commentary on Ibn Sinâ's Canon of Medicine", *Le Museon*, XC/1-2, Louvain 1977, s. 177-236; a.mlf., "Another Fragment from the Autograph of Ibn al-Tilmîdh's Marginal Commentary on Ibn Sinâ's Canon of Medicine", *BSOAS*, XLIV (1981), s. 253-261; Max Meyerhof, "İbnü't-Tilmîz", *IA*, V/2, s. 875-876; a.mlf., "İbn al-Tilmîdh", *EI*² (İng.), III, 956-957; Ali Refîî, "İbnü't-Tilmîz", *DMBİ*, III, 153-155.

HASAN DOĞRUYOL

İBNÜ't-TÛLÛNÎ

(bk. HASAN et-TÛLÛNÎ).

İBNÜ't-TÛRKMÂNÎ, Alâeddin

(علاء الدين ابن التركماني)

Ebü'l-Hasen Alâüddin Ali
b. Osmân b. İbrâhîm
et-Türkânî el-Mardîni
(ö. 750/1349)

Hanefî kâdilkudâtı,
muhaddis ve müfessir.

683'te (1284) doğdu. Aslen Mardinli olup ailesi Kahire'ye göç ettiği için orada yaşadı. Pek çok âlim yetiştiren ailenin diğer fertleri gibi kendisi de İbnü't-Türkânî diye tanındı. Babası Mısır'ın meşhur Hanefî fakihlerinden olup Muhammed

b. Hasan eş-Şeybânî'nin *el-Câmi'u'l-ke-bîr*'ine şerh yazan bir âlimdir. Kardeşi Tâceddin Ahmed ve onun oğlu Muhammed de ulemâdandı. Oğulları Cemâleddin Abdullah ve İzzeddin Abdülazîz Hanefî fakihî, torunlarından Hammâd b. Abdürrahîm, Zehebî'den icâzet alan bir muhaddistir (Leknevî, s. 123). İbnü't-Türkânî başta babası olmak üzere İbnü'l-Kâsım, Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, İbnü's-Savvâf, Şehâbeddin el-Muhsinî, Ebû'l-Abbas Ahmed b. İbrâhîm es-Serûcî ve İbn Kayyim el-Cevziyye'den istifade etmiş; kendisinden de oğullarından başka Abdülkâdir b. Muhammed el-Kureşî, Zeynüddin el-İrâkî, Abdullah b. Yûsuf ez-Zeylaî gibi âlimler ilim öğrenmiştir. Aklî ve naklî ilimlerin pek çoğunu iyi bilen, özellikle Hanefî fıkında otorite sayılan İbnü't-Türkânî hadis, tefsir, kelâm, fıkıh, tasavvuf, tarih, edebiyat, şiir, matematik, ferâiz gibi alanlarda eserler yazmış olmakla birlikte bunların çoğunu tamamlayamamıştır. Şevval 748 (Ocak 1348) tarihinden ölümüne kadar Zeynüddin el-Bistâmî'den boşalan Mısır Hanefî kâdilkudâtılığı görevinde bulundu. Kendisinden sonra bu görev oğlu Cemâleddin Abdullah'a verildi. İbnü't-Türkânî 10 Muharrem 750'de (31 Mart 1349) vefat etti. Sü-yûti bu tarihi 745 (1344) olarak zikretmiştir.

Eserleri. 1. *el-Cevherü (ed-Dürrü)'n-naķi fi'r-reddi 'ale'l-Beyhakî*. Büyük ölçüde Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sı*na yönelik eleştirilerle bunların tartışılmasının ele alındığı bir şerh olup müellifin Beyhakî'ye yaptığı itirazların bir kısmının yersiz olduğu ifade edilmiştir (Necm Abdurrahman Halef, *eş-Şinâ'atü'l-hadîsiyye*, s. 8, 121, 122). Eser iki cilt halinde Kahire'de (1316, 1329) ve Beyhakî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ'sı* ile birlikte on cilt olarak Haydarâbâd'da (1344-1357/1925-1938) yayımlanmıştır. Ebû'l-Fazl Feyzürrahman Sevrî, *Reddül-Cevheri'n-naķi fi'r-reddi 'ale'l-Beyhakî li'bni't-Türkânî* adıyla esere bir reddiye yazmıştır. İbn Kutluboğâ, *el-Cevherü'n-naķi'yi Tercî'u (Terşî'u)'l-Cevheri'n-naķi fi'r-red 'ale'l-Beyhakî* isimle ihtisar edip alfabetik olarak düzenlemeye başlamışsa da vefatı üzerine çalışma "mîm" harfinde kalmıştır. Adem Dölek, *İbnü't-Türkânî'nin Beyhakî ile Hadis Sahasındaki İlişkileri* adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1992, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 2. *Behcetü'l-erîb fi beyâni mâ fi Kitâbilâhi mine'l-ğarîb (Behcetü'l-e'ârib fedib*

bimâ fi'l-Kur'an [fi Kitâbillâh] mine'l-ğarîb). Kur'an-ı Kerîm'deki garîb kelimeleri sûre ve âyetlerin tertibine göre kısaca açıklayan eser Ali Hüseyin el-Bevvâb tarafından yayımlanmıştır (Ürdün 1410/1990). 3. *Tahrîcü ehadîşî'l-Hidâye*. Burhâneddin el-Merginânî'nin eserindeki hadisleri konu alan kitabın bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Câ-rullah Efendi, nr. 261). Bazı kaynaklarda *et-Tenbîh 'ale'l-ehadîşî'l-Hidâye (Hu-lâsatü'n-nihâye fi fevâ'idü [kavâ'idü]'l-Hidâye)* adıyla müellife nisbet edilen eser (Brockelmann, *GAL*, II, 64) Mahmûd b. Abdullah b. Saîd el-Hârisî el-Mervezî'ye aittir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 2039). 4. *Manzû-me fi'l-kebâ'ir*. Yetmiş kadar büyük günahın sayıldığı eserin bir nüshası Berlin Staatsbibliothek'tedir (nr. 2639, We. 1720). 5. *el-Cevâhirü'l-ferd fi'l-münâzara bey-ne'n-nercis ve'l-verd* (Mektebetü'l-Esed, Şiir, nr. 16734, 13 varak). 6. *el-Muntehab fi 'ulûmî'l-hadîş (Muhtaşaru 'Ulûmî'l-hadîş)*. İbnü's-Salâh'a ait eserin muhtasarı olup bir nüshası Dimaşk'ta Mektebetü'l-Esed'de (Mustalahu'l-hadîs, nr. 13509, 26 varak), iki nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 390; Şehid Ali Paşa, nr. 2762, vr. 90^a-115^a) kayıtlıdır. 7. *el-Kifâye fi muhtaşari'l-Hidâye*. Müellif bu eserini *Şerhu'l-Hidâye* adıyla şerhetmeye başlamış, vefatı üzerine yarım kalan çalışma oğlu Cemâleddin Abdullah tarafından tamamlanmıştır. 8. *Muhtaşaru Telhîşî'l-müteşâbih*. Hatîb el-Bağdâdî'nin *Telhîşü'l-müteşâbih fi'r-resm ve himâ-yetü mâ eşkele minhü 'an bevâdiri't-taşhîf ve'l-vehm* adlı eserinin özetidir. 9. *ed-Dürretü's-seniyye fi'l-'akîdeti's-Sünniyye (Keşfü'z-zunûn*, I, 459). *ed-Dürretü's-seniyye fi'l-Şaîdeti's-sîniyye* adıyla da kaydedilmiştir (*Hediyetü'l-'ârifin*, I, 720). 10. *Muhtaşaru'l-Muhasşal*. Fahreddin er-Râzî'nin fıkıh usulüne dair eserinin muhtasarıdır (İbn Hacer, IV, 101).

İbnü't-Türkânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *ed-Du'afâ' ve'l-metrûkîn (min aşâbi'l-hadîş)*, *Muhtaşaru Risâleti'l-Kuşeyrî*, *Mu-kaddime fi usûli'l-fıkıh*, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif (fi ensâbi'l-'Arab)*, *Mu-kaddimât fi'l-fünûn*, *es-Sa'diyye (el-Ma'den) fi usûli'l-fıkıh*. Bursalı Mehmed Tâhir'in İbnü't-Türkânî'ye nisbet ettiği *es-Sünenü's-şagîr* ve *es-Sünenü'l-kebîr* adlı eserler Beyhakî'ye aittir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1007).

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 581-583; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 84-85; IV, 101; Takıyyüddin İbn Fehd, *Laḥzû'l-elhâz (Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabî* içinde, nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Dimaşk 1347, s. 125-126; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 246-247; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim* (nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 211; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 469-470; *Keşfü'z-zunûn*, I, 256, 459, 473, 736; II, 991, 1007, 1087, 1162, 1208, 1614, 1637, 1849, 2035, 2039; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 123; Ahlwardt, *Verzeichnıs*, II, 630; Osmanlı Müellifleri, I, 218; Serkis, *Mu'cem*, I, 50; Brockelmann, *GAL*, II, 64, 76; *Suppl.*, II, 67-68; *Hedıyyetü'l-ârifin*, I, 720; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1959, IV, 17; Sartori, *Introduction*, III/1, s. 700; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, *Fihrişü eḥâdişis-Süneni'l-kübrâ*, Beyrut 1406/1986, giriş, s. 9; Necm Abdurrahman Halef, *'Ulûmü'l-İsnâḍ mine's-Süneni'l-kübrâ dirâse ve nakḍ*, Riyad 1409/1989, s. 23-25; a.mlf., *eş-Sinâ'atü'l-hadısiyye fi's-Süneni'l-kübrâ li'l-İmâm el-Beyhakî*, Mansûre 1412/1992, s. 8, 121, 122; Hasan Yûsufi Eşküri, "İbn Türkânî", *DMBİ*, III, 149.

SELAHATTİN POLAT

İBNÜ'T-TÜRKMÂNÎ, Tâceddin

(تاج الدين ابن الترمکاني)

Ebü'l-Abbâs Tâcüdîddin Ahmed
b. Osmân b. İbrâhîm el-Mardîni
(ö. 744/1343)

Hanefî fakihi.

25 Zilhicce 681'de (26 Mart 1283) Kahire'de doğdu. Birçok ilim adamı yetiştiren Türkmen asıllı seçkin bir aileye mensup olup tanınmış âlimlerden Fahreddin et-Türkânî'nin oğlu, Alâeddin et-Türkânî'nin kardeşi, Kâdilkudât Cemâleddin Abdullah b. Ali el-Mardîni'nin amcasıdır. Babasından, kardeşi Alâeddin'den ve Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, Ebü'l-Hasan İbnü's-Savvâf, Şehâbeddin el-Eberkühî, Ebü'l-Abbâs İbnü's-Şihne el-Haccâr gibi âlimlerden ders alarak fıkıh, fıkıh usulü, hadis, Arap dili ve edebiyatı ve mantık ilminde yetiştirdi. Bir süre kâdilkudât nâibliği görevini yürüttüyse de daha çok öğretim ve telifle meşgul oldu. İbnü't-Türkânî'nin 726 (1326) yılında oğlu Muhammed ile birlikte Dimaşk'a gittiğini, vakar ve fazilet sahibi bir kişi olarak tanındığını belirten Zehebî, onun Şehâbeddin el-Eberkühî'nin elinden Sühreverdi hırcasını giydiğini ve duasını aldığını bizzat kendisinden duyduğunu kaydeder (*Mu'cemü şüyûhi'z-Zehabî*, s. 56-57). İbnü't-Türkânî, İslâmî ilimlerin çeşitli dal-

larında manzum ve mensur çok sayıda eser yazmış olup bunlardan bir kısmı tamamlanmamış, bazı eserleri de kardeşi Alâeddin'e nisbet edilmiştir. Hat sanatı ve şiirle de ilgilenmekle birlikte şiirde pek başarılı bulunmamıştır. 1 veya 2 Cemâziyelevvel 744 (21 veya 22 Eylül 1343) tarihinde Kahire'de vefat eden İbnü't-Türkânî, Ridâniye'de Bâbünnasr Kabristanı'nda babasının türbesine defnedildi.

Eserleri. 1. *Ta'lika 'alâ Hulâşati'd-delâ'il fi tenkihi'l-mesâ'il* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 500/1, vr. 1^b-148^b). Hüsâmeddin Ali b. Ahmed el-Mekkî er-Râzî'nin Kudûrî'nin el-Muḥtaşar'ı üzerine yazdığı şerhe ta'likat olup şerhte geçen hadisler de tahrir edilmiştir. Müellif, eserin sonunda *Hulâşatü'd-delâ'il*'in hadislerini büyük bir ciltte tahrir ettiğini, ayrıca bu eserin "Kitâbü's-Şerike" bölümüne kadar bir şerh kaleme aldığını belirtir (vr. 148^a). Kaynaklarda da İbnü't-Türkânî'nin adı geçen şerhe üç ta'likat yazdığı ifade edilmektedir (Safedî, *A'yânü'l-âsr*, I, 284-285; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1632). Yazma nüshada *Ta'lika*'nın İbnü't-Türkânî'ye ait olduğu belirtilmemekle beraber mukaddime ve eserin sonunda verilen bilgiler ona aidiyetini teyit etmektedir. 2. *Şerhu'l-Maḥşadi'l-celil fi 'ilmi'l-Halil* (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye [Mektebetü'l-Esedî'l-vataniyye, Arûz], nr. 14434; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1653; Halep Evkaf Ktp., Ahmediyye, el-Ülûmü'l-Arabiyye, nr. 1145). İbnü'l-Hâcib'in aruz ve kafiye ilimleriyle şiir kusurları hakkında yazdığı kasidenin şerhidir.

İbnü't-Türkânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Ebḥâşü'l-celiyye fi mes'eleli (fi'r-red 'alâ) İbn Teymiyye, Ta'lika 'ale'l-Maḥşul* (Fahreddin er-Râzî'nin el-Maḥşul'ü üzerine Şehâbeddin el-Karâfî'nin yaptığı şerhe ta'likat), *Ta'lika 'ale'l-Muḥaşşal li'l-İmâm Fahriddin er-Râzî, Ahkâmü'r-rimâye (remy) ve's-sebk ve'l-muḥallil, Şerhu's-Semsiyye fi'l-mantık, el-Furûk fi furû'il-Hanefiyye, Ta'lik 'alâ Şerhi'l-Muḥarrib fi'n-naḥv li'bn 'Uşfûr, Şerhu'l-Hidâye li'l-Merğînânî, Şerhu Münteḥabî (Muḥtaşar)'l-Bâcî fi usûli'l-fıkḥ, Şerhu'l-Câmi'si'l-kebir, Ta'lik 'alâ Muḥaddimetey İbni'l-Hâcib, Şerhu't-Tebşıra fi'l-hey'e li'l-Harâki, Ta'lika 'ale't-Tebyin Şerhi'l-Munteḥab li'l-İtkânî, Ta'lika 'alâ Şerhi Muḥaddimetü'l-Müberred fi'n-naḥv, Kitâbü't-Tevbe*. Ayrıca ferâiz ilmine dair iki eserinin olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Mu'cemü şüyûhi'z-Zehabî* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman es-Süyûfî), Beyrut 1410/1990, s. 56-57; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 182-184; a.mlf., *A'yânü'l-âsr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Beyrut-Dimaşk 1418/1998, I, 284-286; Ebü'l-Mehâsin el-Hüseynî, *ez-Zeyl* (Zehebî, *el-İber* içinde), IV, 133; İbn Râfî, *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas - Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, I, 456; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, I, 197-198; Makrizî, *el-Muḥaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, I, 527-528; İbn Kâdî Şühbe, *et-Târiḥ* (nşr. Adnân Derviş), Dimaşk 1994, II, 383-384; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 198; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-şâfi*, I, 382-385; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim fi takvâti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 13; Süyûtî, *Bugyetü'l-uv'ât*, I, 334; *Keşfü'z-zunûn*, I, 2, 18, 339, 408; II, 1064, 1134, 1246, 1257, 1615, 1632, 1805, 1849, 2036; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 389-390; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 25-26; Sartori, *Introduction*, III, 700; *el-Munteḥab mine'l-maḥtûḥâtü'l-Arabiyye fi Haleb*, Beyrut 1986, IV, 248; Ramazan Şeşen, *Muḥtârât mine'l-maḥtûḥâtü'l-Arabiyyeti'n-nâdire fi Mektebâti Türkiye*, İstanbul 1997, s. 341.

H. MEHMET GÜNAY

İBNÜ'L-UHUVVE

(ابن الأخوة)

Ziyâüddin Muhammed b. Muhammed
b. Ahmed el-Kureşî
(ö. 729/1329)

Me'âlimü'l-kurbe adlı
eseriyle tanınan
Şâfiî fakihi.

Mısır Şâfiî fukahasından olduğu, Eş'arî mezhebini benimsediği, Reşîd el-Attâr ile Ebû Mudar'dan hadis dersleri aldığı ve 2 Receb 729 (2 Mayıs 1329) tarihinde vefat ettiği dışında hayatına dair bilgiye rastlanmamıştır. Künyesinin İbnü'l-Uhuvve mi İbnü'l-İhve mi olduğu hususu da açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu künyeyi, Uhuvve veya İhve lakabıyla tanınan ya da muhtemelen ahilikle ilişkisi olan dedesi-ne nisbetle almıştır. Eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasının kapığında Şemseddin olarak yazılan lakabını İbn Hacer el-Askalânî Ziyâeddin şeklinde kaydetmektedir.

Kâtib Çelebi tarafından *er-Rütbe fi ahkâmi'l-hisbe* adıyla zikredilen eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Molla Çelebi, nr. 116) *Kitâbü'l-Maḥabbe ve'r-rağbe fi ma'rifeti ahkâmi'l-hisbe*, Kahire Üniversitesi Kütüphanesi'nde (nr. 24052) *Kitâbü Me'âlimi'l-kurbe fi talebi'l-hisbe*, Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de (Fünûn ve sinâât, nr. 171) *Kitâbü'l-Kurbe fi me'âlimi'l-hisbe* başlığıyla kayıtlı olup müel-